

ДИДАКТИКА ТА МЕТОДИКА

УДК 371.4

Леонід Базильчук

**ДИДАКТИЧНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ
ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВУ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

У статті висвітлено дидактичні методи навчання образотворчому мистецтву в загальноосвітніх навчальних закладах. Обираючи методи навчання образотворчому мистецтву, учитель повинен віддавати перевагу методам, які перетворюють навчання в активний і цікавий процес, вносять елементи гри й цікавості, проблемності й творчості. Методи навчання, які визначаються за джерелом отриманих знань, містять у собі три основних види: словесні, наочні, практичні. Процес формування вмінь і навичок не можливий без практичної діяльності учнів. Тому в основу методів формування вмінь необхідно покласти певний вид образотворчої діяльності учнів.

Ключові слова: дидактичні методи навчання образотворчому мистецтву в загальноосвітніх навчальних закладах.

В статье освещены дидактические методы обучения изобразительному искусству в общеобразовательных учебных заведениях. Выбирая методы обучения изобразительному искусству, учитель должен отдавать предпочтение методам, которые превращают обучение в активный и интересный процесс, вносят элементы игры и занимательности, проблемности и творчества. Методы обучения, которые определяются по источнику полученных знаний, включают в себя три основных вида: словесные, наглядные, практические. Процесс формирования умений и навыков не возможно без практической деятельностью учащихся. Поэтому в основу методов формирования умений необходимо положить определенный вид изобразительной деятельности учащихся.

Ключевые слова: дидактические методы обучения изобразительному искусству в общеобразовательных учебных заведениях.

The article deals with didactic methods of teaching fine arts in secondary schools. Choosing methods of teaching fine arts, the teacher should give priority to methods that make the learning active and interesting process, introduce game elements and subject, reality and creativity. Teaching methods, which are defined by the source of knowledge, include three main types: verbal, visual, practical. The process of formation of abilities and skills is not possible without the practical activity of students. Therefore, the basis of the methods of formation of skills necessary to put a certain kind of fine activities of students.

Key words: didactic methods of teaching fine arts in secondary schools.

За останні роки в Україні значно розширився спектр досліджень із проблем естетичного виховання, у яких визначається вплив різних форм, методів, засобів виховної роботи на естетичний розвиток особистості, її творчих сил та здібностей.

Результати аналізу відповідних літературних джерел, ознайомлення із практикою роботи загальноосвітніх шкіл показують, що проблема естетичного розвитку молодших школярів у світлі новітніх концепцій ще не знайшла належного розв'язання, а технології опанування дисциплін естетичного циклу не відповідають зростаючим вимогам сьогодення. Натомість, соціальні реалії вимагають якісно нового підходу до формування в дітей цілісного уявлення про світ, природу, суспільство і мистецтво. Сприяти цьому може реалізація завдань художньо-естетичного виховання школярів засобами мистецтва та чітко і правильно організована позакласна навчально-виховна робота із цього напрямку в школі.

Для уроків образотворчого мистецтва характерна класифікація методів за способами діяльності вчителя й учнів, тому що в навчанні цього предмету рельєфно виступають два взаємозалежних процеси: практична самостійна діяльність учнів і керівна роль учителя.

Відповідно й методи діляться на дві групи: 1) методи самостійної роботи учнів під керівництвом учителя; 2) методи викладання, навчання.

Методи навчання, які визначаються за джерелом отриманих знань, містять у собі три основних види: *словесні, наочні, практичні*.

Процес формування вмінь і навичок не можливий без практичної діяльністю учнів. Тому в основу методів формування вмінь необхідно покласти певний вид образотворчої діяльності учнів.

За видами діяльності методи підрозділяються (І. Лернер, М. Скаткін) на: *репродуктивні, частково-пошукові, проблемні, дослідницькі, пояснювально-ілюстративні*.

Усі перераховані вище методи відносяться до методів організації навчально-пізнавальної діяльності (класифікація Ю. К. Бабанського).

Розглядаючи метод стимулювання навчальної діяльності на уроках образотворчого мистецтва, ефективно використати метод формування пізнавального інтересу. Також не варто забувати використати метод контролю й самоконтролю.

Методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності – група методів навчання, спрямованих на організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, виділена Ю. К. Бабанським, і включає в себе всі існуючі методи навчання у вигляді підгруп.

1. Словесні методи навчання.

Словесні методи дозволяють у найкоротший термін передати більшу за обсягом інформацію, поставити перед учнями проблему й указати шляхи їхнього рішення. До словесних методів навчання відносять *розповідь, лекція, бесіда* та ін.

Розповідь. Метод розповіді припускає усний оповідальний виклад змісту навчального матеріалу. Цей метод застосовується на всіх етапах шкільного навчання. На уроках образотворчого мистецтва він використовується вчителем в основному для повідомлення нової інформації (цікаві відомості з життя знаменитих художників), нових вимог. Розповідь повинна відповідати наступним дидактичним вимогам: бути переконливою, лаконічною, емоційною, доступною для розуміння її учнями.

Існує кілька видів розповіді на уроках образотворчого мистецтва: *розповідь-вступ, розповідь-виклад нового матеріалу, розповідь-висновок.*

Метою першого виду розповіді є підготовка учнів до сприйняття нового навчального матеріалу, який може бути викладено іншими методами, наприклад, бесідою. Цей вид розповіді характеризується відносною стислістю, яскравістю, цікавістю й емоційністю викладу, що дозволяють викликати інтерес до нової теми, збудити потребу в її активному засвоєнні. Під час такої розповіді повідомляються завдання для учнів на уроці.

Під час розповіді – викладу нового матеріалу, учитель розкриває зміст нової теми, здійснює виклад по певному логічному плану, у чіткій послідовності, з виділенням головного, із наведенням переконливих прикладів та демонструванням ілюстрацій.

Розповідь-висновок, зазвичай, проводиться наприкінці уроку. Учитель висловлює головні думки, дає завдання для подальшої самостійної роботи, а учні роблять висновки й узагальнення.

Умовами ефективного застосування розповіді є ретельне продумування її плану, вибір найбільш раціональної послідовності розкриття теми, удалий підбір прикладів й ілюстрацій, підтримка емоційного тону викладу.

Бесіда. Бесіда – діалогічний метод навчання, при якому вчитель шляхом постановки ретельно продуманої системи питань підводить учнів до розуміння нового матеріалу або перевіряє засвоєння ними вже вивченого.

На уроках образотворчого мистецтва розповідь часто переходить у бесіду. Бесіда має на меті одержання нових знань і закріплення їх шляхом усного обміну думками вчителя й учня, або при взаємодії учнів з учнями.

Вимоги до проведення бесід.

Успіх проведення бесід багато в чому залежить від правильності постановки питань. Питання задаються вчителем всьому класу, щоб всі учні готувалися до відповіді. Питання повинні бути короткими, чіткими, змістовними, сформульованими так, щоб пробуджували думку учня. Не слід ставити подвійних, або питань із підказкою.

У цілому, метод бесіди має наступні переваги: активізує учнів, розвиває їхню пам'ять і мовлення, робить відкритими знання учнів, має більшу виховну силу, є гарним діагностичним засобом.

Недоліки методу бесіди: вимагає багато часу, необхідний запас знань.

Пояснення. Пояснення – словесне тлумачення закономірностей, істотних властивостей досліджуваного об'єкта, окремих понять, явищ.

На уроках образотворчого мистецтва метод пояснення може використовуватися у вступній частині уроку для знайомства учнів з різними прийомами роботи олівцем, крейдою, пензликом тощо.

При підготовці до роботи вчитель пояснює, як раціонально організувати робоче місце; при плануванні пояснює, як визначити послідовність роботи.

Вимоги до методу пояснення. Використання методу пояснення вимагає точного й чіткого формулювання завдань, суті проблеми, питання; послідовного розкриття причинно-наслідкових зв'язків, аргументації й доказів; використання порівняння, зіставлення й аналогії; залучення яскравих прикладів; бездоганної логіки викладу.

Дискусія. Дискусія, як метод навчання заснований на обміні поглядами по певній проблемі, причому ці погляди відображають власні думки учасників, або опираються на думки інших осіб. Цей метод доцільно використати в тому випадку, коли учні мають значний ступінь зрілості й самостійністю мислення, уміють обґрунтовувати свою точку зору. Він має й більшу виховну цінність: учить глибше бачити й розуміти проблему, відстоювати свою життєву позицію, зважати на думку інших.

Цей метод більше підходить для застосування в старших класах.

Інструктаж. Під цим методом розуміють пояснення способів художньо-трудових дій, їх демонстрація і безпечне виконання роботи.

Види інструктажу:

а) за часом проведення:

– вступний – проводиться на початку уроку, містить у собі постановку конкретного завдання, дається характеристика операцій;

– поточний – проводиться під час практичної діяльності, містить у собі пояснення допущених помилок, з'ясування причин, недоліків роботи;

– заключний – містить у собі аналіз робіт, характеристику допущених помилок у роботі, оцінювання робіт учнів.

б) за охопленню учнів: індивідуальний, груповий, класний.

в) за формою викладу: усний, письмовий, графічний, змішаний.

2. Наочні методи навчання.

Під наочними методами навчання розуміють такі методи, при яких засвоєння навчального матеріалу перебуває в залежності від ілюстративного і демонстраційного матеріалу та технічних засобів.

Наочні методи використовуються у взаємозв'язку зі словесними й практичними методами навчання.

Наочні методи навчання умовно можна розділити на дві групи: *метод ілюстрування; метод демонстрування.*

Метод демонстрування – (лат. demonstratio – показ) – метод, в основі якого лежить показ всім учням класу різних засобів наочності на уроці і полягає в наочно-почуттєвому ознайомленні учнів з явищами, процесами, об'єктами в їхньому натуральному вигляді. Метод служить переважно для розкриття динаміки досліджуваних явищ, але широко

використається й для ознайомлення із зовнішнім виглядом предмета. При демонструванні натуральних об'єктів звичайно, починають із зовнішнього вигляду (величина, форма, кольори, частини і їх співвідношення), а потім переходять до окремих властивостей, які спеціально виділяються й підкреслюються. Демонстрування художніх творів, зразків також починається із цілісного сприйняття. Показ часто супроводжується схематичною замальовкою розглянутих об'єктів.

Умовами ефективності застосування демонстрування є: ретельно продумані пояснення; забезпечення гарної видимості демонстрованих об'єктів для всіх учнів; широке залучення їх до роботи з підготовки й проведення демонстрування.

Ілюстрування як метод навчальної взаємодії застосовується вчителем з метою створення у свідомості учнів за допомогою засобів наочності точного і чіткого і ясного образу досліджуваного явища.

Головна функція ілюстрування складається в образному відтворенні форми, сутності явища, його структури, зв'язків, взаємодій для підтвердження теоретичних положень. Цей метод допомагає привести в стан активності всі аналізатори й пов'язані з ними психічні процеси відчуття.

Ілюстрування застосовуються в процесі викладання всіх навчальних предметів. Як ілюстраційний матеріал, використовуються натуральні й штучно створені предмети: макети, моделі, твори образотворчого мистецтва, фрагменти фільмів.

Такий поділ засобів наочності на ілюстративний та демонстраційний є умовним; він не виключає можливості віднесення окремих засобів наочності як до групи ілюстративних, так і демонстраційних (наприклад, показ ілюстрацій через епідіаскоп або кодоскоп).

3. Практичні методи навчання. Практичні методи навчання засновані на практичній діяльності учнів. Цими методами формують практичні вміння й навички. До практичних методів відносяться вправи, практично-творча діяльність.

Вправи. Під вправами розуміють повторне виконання розумової або практичної діяльності з метою оволодіння нею або підвищення її якості. Вправи застосовуються при вивченні всіх предметів і на різних етапах навчального процесу.

Вимоги до методу вправ: свідомий підхід учнів до їхнього виконання; дотримання дидактичної послідовності у виконанні вправ – спочатку вправи з вивчення й запам'ятовування навчального матеріалу, потім – на відтворення – на застосування раніше засвоєного – на самостійне відтворення вивченого в нестандартних ситуаціях – на творче застосування, за допомогою якого забезпечується включення нового матеріалу в систему вже засвоєних знань, умінь і навичок. Вправи на корекцію засвоєного матеріалу і практичних умінь проводяться з метою додаткового повторення вивченого матеріалу з метою його уточнення і доповнення. Творчі вправи спрямовано

на розвиток уяви, фантазії, гнучкого нестандартного мислення, розуміння причинно-наслідкових відносин, уміння аналізувати й розв'язувати складні проблемні завдання.

4. Репродуктивні методи навчання.

Репродуктивний характер мислення припускає активне сприйняття й запам'ятовування поданої вчителем або іншим джерелом навчальної інформації. Застосування цих методів неможливо без використання словесних, наочних і практичних методів і прийомів навчання, які становлять основу цих методів.

Для досягнення більш високого рівня знань, учитель організує діяльність дітей з відтворення не тільки знань, але й способів дій.

У цьому випадку велика увага приділяється інструктажу з демонструванням, пояснення послідовності й застосування прийомів з поетапним виконання роботи. При виконанні практичних завдань репродуктивна, тобто відтворювальна діяльність дітей виражається у формі вправ.

Репродуктивна форма розповіді вчителя включає факти, докази, визначення понять, акцентується увага на головному, що особливо необхідно засвоїти.

Репродуктивно організована бесіда містить вже відомі учням факти, на раніше отримані знання й не ставить у завдання обговорення якихось гіпотез, припущень.

Практичні роботи репродуктивного характеру відрізняються тим, що в учні застосовують раніше (або щойно) засвоєні знання за певним зразком.

5. Проблемні методи навчання.

Проблемний метод навчання передбачає постановку певних проблем, які вирішуються в результаті творчої й розумової діяльності учнів. Цей метод розкриває перед учнями логіку наукового пізнання; створюючи проблемні ситуації, учитель спонукує учнів будувати гіпотези, міркування; дає можливість спростувати або затверджувати висунуті припущення, самостійно робити обґрунтовані висновки.

Проблемні методи застосовуються переважно з метою розвитку навичок навчально-пізнавальної, творчої діяльності, вони сприяють осмисленому й самостійному оволодінню знаннями. Найбільш ефективно застосовувати проблемні методи навчання образотворчому мистецтву для активізації пізнавальної діяльності учнів.

6. Частково-пошуковий метод навчання.

Частково-пошуковий або евристичний метод одержав таку назву, тому що учні не завжди можуть вирішити складну проблему самостійно, тоді потрібну частину знань повідомляє вчитель, а частину вони здобувають самостійно. Під керівництвом учителя учні міркують, вирішують пізнавальні ситуації, аналізують, порівнюють. Внаслідок цього в них формуються усвідомлені знання.

7. Дослідницький метод навчання.

Дослідницький метод варто розглядати як вищий щабель творчої діяльності учнів, у процесі якої вони знаходять рішення нових для них завдань. Такий метод формує знання і вміння учнів, які можуть застосовуватися в нових трудових ситуаціях.

Дослідницький метод активно розвиває творчі здібності учнів, знайомить їх з елементами наукового пошуку.

8. Пояснювально-ілюстративний метод навчання.

До пояснювально-ілюстративних, або інформаційно-перцептивних методів відносяться розповіді, пояснення, робота з підручниками, демонстрація картин (словесні, наочні, практичні).

Учитель повідомляє готову інформацію різними засобами, а учні її сприймають і фіксують у пам'яті.

Цей метод викладання образотворчого мистецтва буде ефективним, якщо його використовувати у поєднанні з іншими методами навчання, наприклад, частково-пошуковим, дослідницьким, репродуктивним, проблемним, практичним.

9. Методи самостійної роботи.

Методи самостійної роботи й роботи під керівництвом учителя розрізняються за ступенем самостійності учнів виконання навчальної діяльності, а також ступенем керування цією діяльністю з боку вчителя.

Самостійна робота виконується як за завданням учителя при посередньому керуванні нею, так і за власною ініціативою учня.

10. Методи стимулювання навчальної діяльності школярів у процесі навчання. Методи формування пізнавального інтересу.

Інтерес у всіх його видах і на всіх етапах розвитку характеризується:

- позитивними емоціями щодо діяльності;
- наявністю пізнавальної сторони цих емоцій;
- наявністю безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності.

У процесі навчання важливо забезпечувати виникнення позитивних емоцій до навчальної діяльності, до її змісту, форм і методів здійснення.

Одним із прийомів методу емоційного стимулювання навчання є прийом створення на уроці ситуацій цікавості – введення в навчальний процес цікавих прикладів, парадоксальних фактів, зіставлення наукових і життєвих тлумачень окремих природних явищ дослідів.

Ігрові методи навчання. Гра давно вже використовується як засіб стимулювання інтересів до навчання. Адже за словами К. Д. Ушинського учня не змушиш силою займатися нецікавою для нього справою. Дитина не зможе десятки разів повторювати одну й ту ж саму вправу заради далекої, не цілком зрозумілої йому мети. Проте вона з легкістю може гратися цілий день. Гра – природна форма існування. Тому вчити треба так, щоб заняття радували, захоплювали, забавляли дітей.

Чергування протягом уроку всіх видів діяльності дає можливість більш раціонально використати навчальний час.

Навчальні дискусії. До методів стимулювання й мотивації навчання ставляться створення ситуації пізнавальної суперечки. Суперечка викликає підвищений інтерес до теми. Включення учнів у ситуації наукових суперечок не тільки поглиблюють їхні знання з відповідних питань, але й мимоволі приковує увагу до теми і, на цій основі, викликає новий приплив інтересу до навчання.

Створення ситуацій успіху в навчанні. Одним з діючих прийомів стимулювання інтересу до навчання є створення в навчальному процесі ситуацій успіху в школярів, що мають певні труднощі в навчанні. Відомо, що без переживання радості успіху неможливо по-справжньому розраховувати на подальші успіхи в подоланні навчальних перешкод. Ситуації успіху створюються й шляхом диференціації навчальних завдань і організуються вчителем шляхом заохочення до дій школярів.

11. Методи інтерактивного навчання. В основі використання методів інтерактивного навчання лежить ідея постійної й активної взаємодії всіх учасників навчального процесу (учнів і учителя).

Для ефективного застосування інтерактивних методів на уроках образотворчого мистецтва педагог повинен старанно планувати свою роботу, враховуючи:

- відповідність обраного методу темі й завданням уроку;
- попередню підготовку учнів: прочитати, продумати, виконати самостійні підготовчі завдання, спостерігати за явищами природи або довкілля;
- обмежену кількість обраних методів (на одному занятті можна використовувати один, максимум – два інтерактивні методи, а не їх низку);
- обов'язкове проведення рефлексії (самоусвідомлення) – спокійне, глибоке обговорення за підсумками вправи;
- визначення хронометражу, можливість урізноманітнити відповіді учнів, виробити критерії оцінки ефективності їх занять;
- індивідуальні та вікові особливості учнів, їх кількість у класі, обсяг знань, якими володіють діти, практичний досвід образотворчої діяльності.

12. Методи контролю й самоконтролю в навчанні.

Методи усного контролю. Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального й фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні вчитель ставить перед учнем кілька питань, відповідаючи на які він показує рівень засвоєння навчального матеріалу. При фронтальному опитуванні вчитель підбирає серію логічно пов'язаних між собою питань і ставить їх перед всім класом.

Метод тестового контролю. Передбачає відповідь учня на тестові завдання за допомогою розставлення цифр, підкреслення потрібних відповідей, вставляння пропущених слів, знаходження помилок тощо. Це дає змогу за короткий час перевірити знання певного навчального матеріалу

учнями всього класу.

Метод графічного контролю. Широко використовується на уроках образотворчого мистецтва. Він передбачає відповідь учня у вигляді складеної ним узагальненої наочної моделі, яка відображає певні відношення, взаємозв'язки зображеного об'єкта або їх сукупності. Це можуть бути малюнки виконані різними техніками й матеріалами.

Методи самоконтролю. Істотною особливістю сучасного етапу вдосконалення контролю в школі є самоконтроль учнів за ступенем засвоєння навчального матеріалу, уміння самостійно знаходити допущені помилки у засвоєнні навчального матеріалу.

Отже, ефективність використання окреслених методів викладання образотворчого мистецтва буде досягнута тільки при комплексному їх використанні. Учитель повинен віддавати перевагу тим методам, які роблять роботу активною і цікавою, вносять елементи гри й цікавості, проблемності й творчості.

При виборі й поєднанні методів навчання необхідно керуватися наступними критеріями:

- відповідність методів принципам навчання;
- відповідність меті і задачам навчання;
- відповідність змісту даної теми;
- відповідність навчальним можливостям учнів: віковим, психологічним; рівню підготовленості(освіченості, вихованості й розвитку);
- відповідність наявним умовам і відведеному часу навчання;
- відповідність можливостям допоміжних засобів навчання;
- відповідність можливостям самих вчителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева И. Д. Занимательные материалы по изобразительному искусству : методическое пособие / И. Д. Агеева. – М. : ТЦ СФЕРА, 2008. – 160 с.
2. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития : Инновационный курс [учебное пособие для вузов] / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во КГУ, 1996. – 567 с.
3. Джола Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів : [навчально-метод. посібник] / Д. М. Джола, А. Б. Щербо. – К. : ІЗМН, 1998. – 390 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : [навч. посіб.] / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 272 с.
5. Парнах М. Уроки изобразительного искусства // Искусство в школе. – 2001. – № 3. – С. 57–60.
6. Пічкур М. О. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів / М. О. Пічкур // Мистецтво та освіта, 2003. – № 4. – С. 14–19.